DOI: 10.19195/0137-1150.171.7

Data przesłania artykułu: 28.09.2018

Data akceptacji artykułu: 28.02.2019

PRZEMYSŁAW JÓŻWIKIEWICZ

Uniwersytet Wrocławski, Polska

Zapożyczenia w ukraińskiej terminologii mykologicznej

W dniach 17–19 listopada 2012 roku w Perejaśławiu Chmielnickim odbyła się piąta edycja konferencji internetowej *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД*. Jedną z prelegentek sekcji biologicznej, Jewdokija Zajac, w referacie pod tytułem *Минуле і майбутнє мікології*¹ skupiła się na omówieniu periodyzacji mykologii oraz wskazaniu zadań, którymi u progu trzeciego tysiąclecia powinni zająć się mykolodzy. Według niej badacze winni zwrócić baczniejszą uwagę między innymi na kwestie związane z produkcją ekologicznie czystych produktów spożywczych i preparatów medycznych na bazie grzybów, badaniem ich właściwości biologicznych, określeniem wpływu radiacji na rozwój grzybów, badaniami dotyczącymi metod likwidacji odpadów naftowych, oczyszczaniem ścieków różnego pochodzenia, pogłębionymi badaniami już znanych oraz nowo odkrywanych gatunków grzybów itp.

Wydaje się, że do wymienionych postulatów należałoby dołączyć również intensyfikację prac mających na celu aktualizację i usystematyzowanie słownictwa mykologicznego. Jest to o tyle ważne, że choć pierwsze znaczące prace z zakresu mykologii pojawiły się już w XVI i XVII wieku², to opracowań dotyczących strony językowej tej dziedziny nauki wciąż jest niewiele. Stwierdzenie to w odniesieniu do języka ukraińskiego dotyczy nie tylko procesu opracowywania samej terminologii mykologicznej, ale przede wszystkim kontynuowania i znacznego poszerzenia badań nad całym podsystemem leksykalnym, badań, które jak dotąd przez ukraińskich leksykologów, terminoznawców i samych mykologów prowadzone były w dość ograniczonym spektrum.

Badania nad ukraińskim słownictwem mykologicznym (a raczej opracowanie pewnych jego aspektów — nie są to bowiem prace, które można określić mianem

¹ Ê. Zaâc', *Минуле і майбутнє мікології*, <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1304> [dostęp: 30.04.2018].

² D. V. Leont'ev, A. Ŭ. Akulov, *Zagal'na mikologiâ*, Harkiv 2008, s. 9–14.

„systemowych”) prowadzone były między innymi przez Ludmyłę Symonenko³, Wołodymyra Kurylenkę⁴, Marynę Tkaczuk⁵, Rusłanę Omelkowiec⁶, Irynę Dudkę⁷, Walentynę Prus⁸ oraz Iwana Sabadosza⁹. Opracowania wymienionych badaczy skupiają się głównie wokół kwestii związanych z etymologią nazw grzybów mikroskopijnych, ich nazewnictwem (przede wszystkim ludowym — etnomykologia) czy recepcją w literaturze pięknej. Brakuje natomiast kompleksowych badań językoznawczych, które widocznie prowadziłyby do usystematyzowania ukraińskiego słownictwa mykologicznego.

Właściwy wydaje się zatem nie tylko przegląd źródeł¹⁰, które mogą tworzyć podstawę szeroko zakrojonych badań językoznawczych, lecz także wielopłaszczyznowa analiza zebranego materiału.

Choć ukraińskie badania nad grzybami mają ponadstuletnią tradycję¹¹, na sile przybrały one *de facto* dopiero w latach pięćdziesiątych minionego stulecia. Ich rezultatem jest wielotorowo prowadzona eksploracja świata grzybów, począwszy od badań poszczególnych regionów Ukrainy pod kątem klasyfikacji występujących tam gatunków, przez doskonalenie technologii hodowli grzybów makroskopijnych, na badaniach z zakresu biotechnologii i ochrony środowiska naturalnego grzybów kończąc. Efektem prac ukraińskich botaników i mykologów są liczne rozprawy naukowe, z których bodaj najważniejszą jest pięciotomowe opracowanie zatytułowane *Визначник грибів України* autorstwa zespołu uczonych, między innymi Marii Zerowej, Semena Moroczowskiego i Serhija Szewczenki. Prace te, wraz z innymi

³ Zob. L. O. Simonenko, *Mikologična leksika ukraińs'koï movi*, Disertacja kandidata filologičniih nauk, Kiïv 1973; *eadem*, *Sinonimični nazvi gribiv v ukraińs'kij movi*, „Ridne slovo” 1973, nr 7, s. 23–26; *eadem*, *Ák nazvaty gribi?*, „Ridne slovo” 1974, nr 9, s. 38–41.

⁴ Zob. V. M. Kurilenko, *Gribi — gubi: polisemiâ či omonimiâ? (na materiali leksiki polis'kih govori)*, „Zapiski z ukraińs'kogo movoznavstva” 2006, nr 16, s. 219–223.

⁵ Zob. M. Tkačuk, *Mikonominaciâ v čornobil's'kih govirkah (pitannâ rekonstrukciï arealu)*, „Volin'-Žitomir'sina. Īstoriko-filologičnij zbirnik z regional'nih problem” 22, 2010, nr 2, s. 275–282.

⁶ Zob. R. Omel'kovec', *Mikologična leksika zahidnopolis'kih govirok*, [w:] *Sovremennye napravleniâ teoretičeskiih i prikladnyh issledovanij '2013: materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii*, t. 23, red. S. Kuprienko, Odessa 2013, s. 91–97; *eadem*, *Semantična transformaciâ ák sposib nominacij mikoob`ektiv u zahidnopolis'kih govirkah*, „Tipologiâ ta funkcii movnih odinic” 2014, nr 1, s. 231–239.

⁷ W Kijowie 2 listopada 2012 roku na konferencji *Українська наукова термінологія: природничі науки* Iryna Dudka wygłosiła referat pod tytułem *Назви грибів в українській мові та науковій літературі*.

⁸ Zob. V. V. Prus, „U netrâh prokidaût'sâ gribi. Magičnij znak — po vid'minomu kolu”. (*etnolingvističnij aspekt polis'kogo zbiral'nictva*), „Volin'-Žitomir'sina. Īstoriko-filologičnij zbirnik z regional'nih problem” 6, 2001, s. 151–153.

⁹ Zob. Ī. V. Sabadoš, *Ák zvut'sâ gribi?*, „Kul'tura slova” 1988, nr 34, red. M. M. Pilins'kij *et al.*, s. 21–22; *idem*, *Īstoriâ ukraińs'koï botaničnoï leksiki*, Użgorod 2014, s. 495–513.

¹⁰ Zob. P. Józwikiewicz, *Z problematyki nazewnictwa grzybów wielkoowocnikowych w języku ukraińskim i polskim — przegląd źródeł*, „Slavica Wratislaviensia” 165, 2017, s. 169–178.

¹¹ Ukraińscy uczeni w dziedzinie botaniki i mykologii, między innymi Iwan Kałenyczenko czy syn wybitnego ukraińskiego filologa Ołeksandra Potebni — Andrij, zapisali się na kartach światowej mykologii już w XIX wieku.

źródłami wiedzy na temat grzybów (słowniki, atlasy grzybów, przewodniki, strony internetowe poświęcone grzybom itp.), są doskonałym materiałem, na podstawie którego można prześledzić formowanie się i rozwój ukraińskiej terminologii mykologicznej.

Słownictwo mykologiczne to podsystem leksykalny składający się z elementów semantycznie związanych z nauką o grzybach. W jego obręb wchodzi terminy z zakresu biologii grzybów, oficjalne, ale i ludowe czy regionalne nazwy grzybów (głównie grzybów wielkoowocnikowych), słownictwo związane z fitopatologią, a także z budownictwem (mykologia budowlana), medycyną, weterynarią itp. Z uwagi na swego rodzaju dychotomię¹² w społecznej percepcji słownictwa mykologicznego jego eksploracja, opracowanie i opis wymagają wielu zróżnicowanych tematycznie badań. Ukraińskie słownictwo mykologiczne, jak już zaznaczono, jest w zasadzie u początków tych procesów.

Proponowany artykuł, którego celem jest omówienie roli zapożyczeń w obrębie ukraińskiego słownictwa mykologicznego przy szczególnym uwzględnieniu ukraińskich oficjalnych nazw grzybów makroskopijnych, ma być próbą wypełnienia pewnej luki i przyczynkiem do poszerzenia wiedzy na temat tej sfery słownictwa.

Wśród materiałów źródłowych wykorzystanych w badaniach, których efektem jest niniejszy artykuł, znalazły się dwa znaczące kompendia z zakresu mykologii¹³, artykuły naukowe¹⁴, słownik terminologiczny¹⁵, atlas grzybów¹⁶ oraz

¹² Znajomość słownictwa mykologicznego wśród społeczeństw mykofilicznych można jednocześnie uznać za: a) w miarę powszechną — większość przedstawicieli takich społeczeństw ma „pewną” wiedzę dotyczącą grzybów (w przeciwieństwie do operowania choćby szczątkowym słownictwem z dziedziny na przykład astrobiologii czy reżyserii dźwięku), a co za tym idzie w jakimś zakresie operuje słownictwem mykologicznym; b) szczątkową — większość przedstawicieli społeczeństw mykofilicznych nie ma absolutnie żadnej wiedzy w odniesieniu do terminologii *stricto* mykologicznej obecnej w literaturze branżowej, medycznej, budowlanej itp.

¹³ Zob. D. V. Leont'ev, A. Ŭ. Akulov, *Zagal'na mikologiâ...;* Ī. Dudka et al., *Gribi zapovidnikiv ta nacional'nih prirodni parkiv Livoberežnoj Ukraïni*, Kiïv 2009.

¹⁴ Zob. N. V. Doroškevič, *Ocinka novih izolâtiv griba PLEUROTUS OSTREATUS (JACQ.: FR.) KUMMER za dopomogoï infračervonoï spektroskopii*, „Visnik Poltav'skoï deržavnoï agrarnoj akademii” 2012, nr 2, s. 34–37; Ī. V. Bazûk-Dubej, *Agarikoïdni gribi luk ukraiń'skogo Roztoččâ*, „Naukovij visnik NLTU UKRAÏNI” 22.11.2012, s. 43–46; L. O. Antonenko, Ī. R. Klečak, *Tehnologični osoblivosti glibinnogo kul'tivuvannâ bazidial'nih gribiv rodu CORIOLUS*, „Vostočno-Evropejskij žurnal peredovyh tehnologii” 2011, nr 6, s. 4–13; O. V. Fedotov et al., *Kolekciâ kul'tur šapinkovyh gribiv — osnova mikologičnij doslidžen' ta strategij zberežennâ bioriznomanittâ bazidiomicetiv*, „Visnik Donec'kogo nacional'nogo universitetu”, seria A „Prirodniči nauki” 2012, nr 1, s. 209–213; Ī. S. Besedina, *Īstorijâ doslidžen' ta sučasnij stan mikrobioti m. Poltavi*, 2008, <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3839/1/Besedina2.pdf> [dostęp: 12.02.2018]; O. A. Babenko, F. P. Tkačenko, *Agaricomycetes pivdnâ Pravoberežnogo Lisostepu, Zlakovo-Lučnogo ta Zlakovogo Stepiv Ukraïni*, „Cornomors'kij botanicij žurnal” 9, 2013, nr 4, s. 572–583; S. A. Vdovenko, O. Ī. Kepko, *Morfologiâ plodovyh til vidu Pleurotus*, „Zbîrnik naukovih prac' Vinnic'kogo deržavnogo agrarnogo universitetu” 2004, nr 19, s. 12–15.

¹⁵ Zob. Z. Kalinec'-Mamčur, *Slovník-dovidnik z al'gologii ta mikologii*, L'viv 2011.

¹⁶ Zob. M. M. Suhomlin, V. V. Džagan, *Gribi Ukraïni*, Kiïv 2013.

strony internetowe poświęcone mykologii i grzybiarstwu¹⁷ (inne źródła, jak na przykład utwory literatury pięknej czy dialekty zostaną wykorzystane w następnych opracowaniach). W trakcie ich studiowania zebrano słownictwo, którego pochodzenie i funkcje częściowo omówione zostaną w dalszej partii tekstu, a szerzej — w kolejnych publikacjach.

Z uwagi na to, że ukraińskie słownictwo mykologiczne, choć tak bogate, różnorodne i wciąż się rozwijające, poza projektem Symonenko z lat siedemdziesiątych minionego stulecia, zwieńczonym napisaniem rozprawy doktorskiej, nie doczekało się kompleksowego opracowania. Należałoby w związku z tym na nowo nakreślić ramy i zakres badań prowadzonych w sferze tego systemu leksykalnego. Niewątpliwie ważną kwestią jest przegląd źródeł pod kątem pochodzenia występującego w nich słownictwa mykologicznego.

Zebrane na potrzeby niniejszego artykułu materiały źródłowe są w swej strukturze dość zróżnicowane. Na jednym biegunie pozostają bowiem artykuły *stricto* mykologiczne czy podręczniki do mykologii, na drugim — teksty popularnonaukowe zamieszczane w atlasach grzybów bądź na stronach internetowych.

Słownictwo mykologiczne stanowiące kluczowy element tekstów, których autorami są mykolodzy i przeznaczonych dla dość wąskiego grona odbiorców, jest składową strukturą o bardzo wysokim poziomie terminologizacji. Do tej grupy należy zaliczyć artykuły naukowe, prace zbiorowe czy monografie z dziedziny mykologii.

Poddane analizie teksty charakteryzuje przede wszystkim nasycenie formacjami terminów i stopień ich wyspecjalizowania. Przytaczany fragment to komunikat typowy dla opracowywanej grupy materiałów:

Базидії *Ustilago*-типу з редукованою метабазидією спостерігаються в кількох родів *Pucciniomycetes* (*Coleosporium*). У цих грибів мейоз відбувається в ході формування теліоспори, унаслідок чого під її оболонкою дозрівають гаплоцити. Далі кожен з них проростає стеригмою, що несе одну базидіоспору. Фактично тут відбувається процес переходу гетеробазидії в гомобазидію, проте без втрати пропегативної функції пробазидії¹⁸.

Zauważalna jest znacząca liczba terminów mykologicznych wywodzących się niemal wyłącznie z greki i łaciny (zarówno klasycznych zapożyczeń, jak i neogrecyzmów i neolatynizmów). Stwierdzenie to jest kluczowe dla analiz mających na celu ustalenie roli zapożyczeń w obrębie ukraińskiego słownictwa mykologicznego. Przeprowadzone badania dowodzą, że zdecydowana większość fundamentalnych terminów współtworzących ukraiński garnitur terminologii mykologicznej to elementy o proveniencji obcej, zapożyczane bez zmian lub przy nieznaczej modyfikacji źródłosłów. Należy przy tym wskazać, że określenie „obcy” odno-

¹⁷ „Gribi Ukraïny”, <http://www.cybertruffle.org.uk/ukrafung/index.htm> [dostęp: 30.04.2018]; „Світ грибів України” <http://gribi.net.ua/> [dostęp: 30.04.2018]; „Євшан-зілля” <https://evshanzillya.wordpress.com/2011/09/16/їстівні-гриби-україни/> [dostęp: 30.04.2018].

¹⁸ D. V. Leont'ev, A. Ū. Akulov, *Zagal'na mikologiâ...*, s. 205.

si się głównie do wspomnianych języków klasycznych — obecność ukraińskich terminów mykologicznych wywodzących się z języków nowożytnych jest marginalna.

W publikacjach poddanych analizie pod kątem występowania w nich terminów mykologicznych, zarówno jedno-, jak i wieloelementowych, stwierdzono obecność ponad 1200 jednostek¹⁹, z których jedynie stosunkowo nieliczne nie miały niczego wspólnego z greką lub łaciną (na przykład *процес інбридингу* ← z ang. *inbreeding*, *бідірекціональна трама* ← z ang. *bidirectional*, *штами грибів* ← z niem. *Stamm*, *шпигценкьорнер* ← z niem. *Spitzenkörper*, *грибзонтик* ← z ros. *зонтик*, *шиї-таке* ← z jap. 椎茸、シイタケ przez ang. *Shiitake*, *шампінйон* ← z fr. *champignon* przez ros. *шампиньон*). Zarówno terminy jedno- (*аск*, *базидій*, *гіалоспора*, *гіфа*, *дідімоспора*, *ентолома*, *зооспора*, *каріогамія*, *кортекс*, *мікобіота*, *міцелій*, *нітрат*, *оосфера*, *парафіза*, *пеліс*, *пикніда*, *ризоморфа*, *румпосома*, *санпрофіт*, *септа*, *таксон*, *талом*, *трама*, *фізалогіф*, *фітоценоз*, *цистида*, *шизофіл*), dwu- (*апекс хазмотецію*, *апикальні парафізи*, *вегетативна гаплоїдизація*, *дикаріотична базидіоспора*, *дикаріотичний міцелій*, *іноперкулятні аски*, *морфологічно-фізіологічний мономіксис*, *пострекомбінативна репродукція*, *псевдостроматичні конідіومی*, *строматичні пікніди* itp.), jak i wieloelementowe (*ковпачкова перфорована парентосома*, *компаратменталізація міцеліального талому*, *меандрована закрита мультилокунарна псевдопикніда*, *онтогенетична класифікація конідій*, *поровий апарат сенти* itd.) o pochodzeniu greckim lub łacińskim stanowią szkielet ukraińskich zasobów leksykalnych w obrębie omawianego słownictwa mykologicznego.

Potwierdzeniem takiej konkluzji może być już nawet pobieżna analiza słownika autorstwa Zwenysławy Kałyneć-Mamczur, poświęconego w dużej mierze mykologii. Zarówno same hasła słownikowe, jak i niekiedy niezwykle obszerne ich objaśnienia czy też dołączony do publikacji właściwej minisłownik etymologiczny (s. 329–352; składają się nań nieomal wyłącznie hasła greckie i łacińskie) są dowodem na to, że ukraińskie słownictwo mykologiczne nie mogłoby funkcjonować bez wsparcia języków klasycznych.

W odróżnieniu od tekstów *sensu stricto* „branżowych” nasycenie słownictwem mykologicznym na stronach internetowych poświęconych mykologii czy grzybiarstwu oraz w atlasach grzybów jest nieco inne. Przyczyna takiego stanu rzeczy jest prozaiczna — stopień percepcji i rozumienia tekstu u odbiorcy nie do końca zorientowanego w danym temacie. Poddany analizie materiał pozwala zaliczyć go do tekstów popularnonaukowych. Te zaś winny charakteryzować się przystępnością, obrazowością, obecnością stosownej terminologii, przy jednoczesnym obciążeniu pewnym ładunkiem subiektywizmu, co jest niedopuszczalne w tekstach naukowych. Zarówno atlas *Гриби України* autorstwa Maryny

¹⁹ Dalsza kwerenda niewątpliwie zaowocuje pomnożeniem tej liczby elementów.

Suchomłyn i Weroniki Dżahan, jak i teksty poświęcone grzybom zamieszczane w internecie spełniają (w różnym stopniu) wymienione warunki.

Struktura wspomnianego atlasu w zasadzie nie odbiega od wydawnictw tego rodzaju. Kilkustronicowy wstęp teoretyczny poprzedza część zasadniczą książki, a więc opatrzone wieloma zdjęciami i schematami opisy poszczególnych gatunków grzybów (wzbogacone o ciekawostki i przepisy kulinarne). Całość uzupełnia liczący 53 pozycje wykaz literatury oraz indeks nazw grzybów (w języku ukraińskim, rosyjskim i po łacinie) omówionych w atlasie. Elementem „nadprogramowym” jest podrozdział z ciekawostkami ze świata grzybów (s. 208–214). Zarówno wstęp, opisy gatunków, jak i fragment *Цікаво про гриби*, choć napisane językiem przystępnym dla przeciętnego czytelnika, bogate są w zasoby terminologiczne, co raczej nie dziwi, skoro autorkami publikacji są uznane w środowisku ukraińskich mykologów uczone.

Wprawdzie liczba obcych genetycznie struktur językowych jest znacznie niższa niż w przedstawionym wcześniej materiale, to i tak są one zauważalne. Stwierdzenie to dotyczy głównie terminów jednoelementowych (o genezie greckiej i łacińskiej, na przykład *анотеції*, *аскоспора*, *базидії*, *гіменофор*, *гіфа*, *парафіз*, *перитеції*, *ризоморф*, *санпротроф*, *склероції*, *спора*, *теції*, *фулігорубін*) oraz nazw (przede wszystkim nazw gatunkowych grzybów) funkcjonujących w innych systemach językowych, głównie rosyjskim (*горчак синеющий*, *желчный гриб*, *ежевик желтый*, *ложноопенок кирпично-красный*, *обабок жествоватый*, *рядовка краснеющая*, *чешуйчатка обыкновенная*), angielskim (*Dead Man's Fingers*, *Deadly Fibrecap*, *Hare's Ear*, *Horse Mushroom*, *Rooting Shank*, *Scarlet Elfcup*, *Sulfur-Tuft*) czy niemieckim (*Brotpilz*, *Echter Ritterling*, *Hexenbutter*, *Laubholz-Hornling*, *Perlpile*, *Schwarzblauer Röhrling*, *Ziegenlippe*), a także elementów (greckich i łacińskich) tłumaczonych na język ukraiński (na przykład *Auriscalpium vulgare*: *auris* — „ucho”, *calpicos* — „фальшивий”; *Clavicornia pyxidata*: *corona* — „вінок”, *clava* — „булава, палиця”, *pyxis* — „коробочка”; *Fomes fomentarius*: *fomes* — „трут”; *Ramaria formosa*: *formosus* — „красивий”; *Russula claroflava*: *clarus* — „ясний”, *flavus* — „жовтий”).

Strony internetowe poświęcone tematyce mykologicznej, czy trafniej — „grzybiarskiej”, są platformą dla tekstów o różnym stopniu „sterminologizowania”. O ile projekt *Гриби України* funkcjonujący pod adresem www.cybertruffle.org.uk/ukrafung gwarantuje wysoki stopień profesjonalizmu, głównie dzięki jego współtwórcom — znanym mykologom, między innymi Davidowi Minterowi, Tettianie Andrianowej, Wasylowi Helucie, Irynie Dudce, Wołodomyrowi Isikowowi, o tyle pozostałe analizowane witryny są już przedsięwzięciami o nieco niższym poziomie naukowości.

Jednym z ważniejszych elementów wpływających na rangę danego projektu niewątpliwie jest jego strona merytoryczna przejawiająca się między innymi w rodzaju wykorzystywanego słownictwa. Każdy z analizowanych projektów charakteryzuje pewien zestaw terminów mykologicznych, jednak jego różnorodność i zakres jest zdecydowanie inny dla każdej z witryn. Projekt *Гриби України* przo-

duje pod względem stopnia „ubranżowienia” zawartości (indeksy, tabele, mapy, klasyfikacje, odsyłacze). Zasobność w teksty, a co za tym idzie obecność terminologii, w tym zapożyczeń, jest jednak skrajnie minimalna (*базионім, мікологічний, таксономічний* itp.). Strona przedsięwzięcia *Світ грибів України* jest z kolei ukierunkowana głównie na grzybiarza, a nie mykologa. Dominują tu zatem terminy związane przede wszystkim z grzybami makroskopijnymi i ich zbieractwem (rzeczowniki i substantyzowane przymiotniki), sama witryna zaś swym układem i zawartością przypomina atlas grzybów (na przykład *агарикальні, агарикоміцети, аномопорія, антропоїєлла, базидіомікотові, болетальні, бутріболет, гігроцибе, гіменофор, інокутіс, калоцера, клімакодон, ксерула, лепіста, мікориза, поліпоральні, руссуальні, фанерохетові, фомітонсидієві*). Natomiast projekt *Євшан-зілля* w zakładce *Істинні гриби України* proponuje opis najpopularniejszych gatunków jadalnych. Z uwagi na skąpe objaśnienia zasoby terminologiczne też nie są imponujące, incydentalnie można napotkać zapożyczenia, a są to głównie nazwy rodzajowe grzybów, na przykład *гігрофор, гіропор, ентолома, клітоцибе, лепіота, лепіста, ліофіл, паразит, плеврот, спарасис, спори*.

Podsumowując obserwacje zebranego materiału, należy stwierdzić, że wszystkie typy źródeł charakteryzuje zawartość zasobów terminologicznych. Ich znaczna część, szczególnie publikacje zwarte i artykuły z zakresu mykologii (w mniejszym stopniu analizowany słownik i atlas), odznacza się bogactwem leksyki mykologicznej, w tym jednostek zapożyczonych stanowiących jej szkielet.

Nieodłącznym elementem nomenklatury mykologicznej są nazwy grzybów. Ich struktura i funkcjonowanie w obrębie wielu języków świata są niezwykle interesujące, głównie ze względu na etymologię nazw, a także obecność na płaszczyźnie folkloru, wierzeń, medycyny itp. Nazewnictwo poszczególnych gatunków grzybów, w tym grzybów makroskopijnych, może jednakże nastroczać ich badaczom wielu trudności. Nie chodzi tu bynajmniej o problemy związane ze strukturą samych nazw, ich funkcjonowaniem czy konkretnymi cechami — problemem jest sama ekscerpja i dobór materiału. O ile badacze na przykład słownictwa teatralnego opierają się na konkretnych, raczej ustalonych i okrzepłych już terminach, o tyle naukowcy zajmujący się nomenklaturą mykologiczną, a zwłaszcza nazewnictwem grzybów, napotykają pierwsze bariery już na etapie gromadzenia materiału. Okazuje się, że każdy niemal gatunek grzyba ma od kilku do nawet kilkudziesięciu nazw w obrębie jednego języka. Dylematy zaczynają się już na poziomie nazw łacińskich²⁰, by skomplikować się jeszcze bardziej na płaszczyźnie języków nowożytnych. Tutaj bowiem do nazwy oficjalnej grzyba (ale zwykle nazw, na przykład *Boletus appendiculatus* w polskim nazewnictwie oficjalnym funkcjonuje jako *Borowik przyczepkowy* lub *Borowik żółto-brązowy*, w oficjalnym nazewnictwie ukraińskim to *Боровик укорінений* i *Боровик червонуватий*)

²⁰ Na przykład *podgrzybek brunatny* (ukr. *Польський гриб*) ma około 20 synonimów naukowych (*Boletus badius, Boletus castaneus, Rostkovites badia, Ixocomus badius, Suillus badius, Xerocomus badius* i inne). Ostatnia zmiana nazwy łacińskiej dokonała się kilka lat temu i dziś podgrzybka należy poszukiwać pod nazwą *Imleria badia*.

dochodzą jeszcze nazwy regionalne, ludowe, formy dialektalne czy zapożyczone. Aby zatem obrać pewien spójny metodologicznie kierunek badań, należy już na wstępie powziąć decyzję dotyczącą zakresu materiału, który stanie się bazą konkretnych analiz.

Na potrzeby niniejszego artykułu, a więc prześledzenia kwestii zapożyczeń w obrębie nazw grzybów, weryfikacji poddano 1686 oficjalnych (w miarę możliwości najbardziej aktualnych) oficjalnych nazw gatunkowych grzybów makroskopijnych występujących na Ukrainie.

Większość oficjalnych ukraińskich nazw grzybów to dwuelementowe²¹ skupienia terminologiczne (głównie modelu (N + Adj) — 1370 lub (N + Part) — 163, *Печериця лісова, Печериця жовтошкіра, Печериця розтріскана* itp., a także (N + N) — 110, *Печериця Бенеша, Флокулярія Рікена* itp., rzadziej (Adj + N) — 16, na przykład *Чортів гриб, Крюковський трюфель*), co jest zgodne z przyjętym ogólnie w naukach biologicznych nazewnictwem binominalnym. Na peryferiach tego modelu pozostają nazwy jednoelementowe (13), na przykład *гірчак, козяк czy синяк*.

Już wstępna selekcja materiału pod kątem rozróżnienia „swój-obcy” pozwoliła stwierdzić, że analizowana próbka w większości składa się z nazw, których choć jeden element (człon rodzajowy i/lub epitet gatunkowy, na przykład *Мукоація волога, Міцена тінтиннабулум*) bazuje na alochtonicznych zasobach leksykalnych²².

Dalsza eksploracja zgromadzonych nazw zaowocowała konkluzją, iż lwia ich część to konstrukcje będące kopią (kompletną lub częściową) łacińskiej (na przykład *Multiclavula mucida* — *Мультиклавула слизиста, Orbilia delicatula* — *Орбілія ніжна*) lub grecko-łacińskiej nazwy grzyba (na przykład *Octospora humosa* — *Октоспора гумусова, Piloderma byssinum* — *Пілодерма ватоподібна*). Prócz języków klasycznych w procesie tworzenia ukraińskich oficjalnych nazw grzybów wielkoowocnikowych incydentalnie wykorzystywane były źródłosłowy niemieckie (na przykład *Tuber aestivum* — *Трюфель літній, Tuber brumale* — *Трюфель зимовий*) czy rosyjskie (na przykład *Macrolepiota excoriata* — *Гриб-зонтик польовий*).

Wśród ukraińskich nazw grzybów obecne są również elementy wskazujące na inną ich genezę (angielską, francuską, szwedzką itp.). Nazwy te jednak to w istocie głównie zlatynizowane „antroponimy nowożytnie” adaptowane następnie na gruncie ukraińszczyzny. Taka struktura nazwy jest swego rodzaju ukłonem w kie-

²¹ Niekiedy są to struktury trójelementowe (14 nazw w próbie), na przykład *Павутинник каштановий слизький, Трюфель оленячий вузький*, w większości modelu (N + Adj + Adj), rzadziej (N + Adj + Pron). Oczywiście obecne są odstępstwa od tej swoistej „normy”; dotyczą one struktur, w których w nazwie podstawowej przymiotnik stoi w prepozycji, na przykład *Білий гриб* → *Білий гриб сосновий*, oraz sytuacji, gdy dopuszczalna jest wariantywność samej nazwy, na przykład *Опеньок несправжній сірчано-жовтий* — *Несправжній опеньок сірчано-жовтий*.

²² Zanonowano jedynie 210 nazw powstałych przy wykorzystaniu rodzimych ukraińskich zasobów leksykalnych, a przy tym nieodnoszących się do nazw obcych, na przykład *Польський гриб, Лисичка звичайна, Підгруздок білий* itp.

runku odkrywcy danego gatunku grzyba bądź osób zasłużonych dla nauki, sztuki itp., na przykład *Бруннеопор Кузіана*, *Цінереоміцес Ліндблада*, *Клатрус Арчера*, *Клавуліціум Макоуна*, *Леніота Будьє*, *Бадгамія великоплідна*, *Б'єркандера димчаста*, *Хейдерія ялинова*, *Джекромжерселла багатоліка*, *Кречмарія спалена*.

Abstrahując jednak od tych nielicznych nieukraińskich i niełacińskich elementów nazewniczych, należy podkreślić, że to właśnie języki klasyczne są podstawą większości ukraińskich oficjalnych nazw grzybów wielkoowocnikowych obecnych w próbce. Skala zapożyczeń i ich struktura w obrębie omawianych nazw jest znacząca. Na 1686 nazw w próbce aż w 1265, a więc w 75%, człon rodzajowy był elementem genetycznie obcym, wywodzącym się z greki lub łaciny, na przykład *Менсуларія гірська*, *Омфаліна низинна*, *Панус щетинистий*, *Фоліота клейка*, *Склеротинія конюшинова*.

I chociaż zapożyczenia pełnych nazw (obu członów nazwy gatunkowej grzyba) stanowią jedynie ułamek całości²³, to jednak elementy obce są widoczne również pośród epitetów gatunkowych tych skupień imiennych. Tworzą je wspomniane zlatynizowane nazwy własne wywodzące się z języków nowożytnych (69 przykładów), a także struktury hybrydalne²⁴ (58 nazw), na przykład *Ателія тевтобурзька*, *Дальдінія концентрична*, *Галерина сфагнова*, *Флебія серіальна*, *Флебіопсис гігантський*.

Należy zauważyć, że w 375 spośród 1265 omawianych nazw epitet gatunkowy powstał w wyniku kalkowania łacińskiego bądź grecko-łacińskiego oryginału:

<i>Clitocybe phyllophila</i>	<i>Клітоцибе листолюбивий</i>
<i>Dacrymyces chrysospermus</i>	<i>Дакриміцес золотистоспоровий</i>
<i>Daedaleopsis tricolor</i>	<i>Дедалеопсис триколірний</i>
<i>Galerina mycenopsis</i>	<i>Галерина міценовидна</i>
<i>Hericiium coralloides</i>	<i>Геріцій коралоподібний</i>

Pozostałe 752 nazwy, a więc niemal połowa, to skupienia, w których obok zapożyczonego elementu głównego w funkcji członu akcesorycznego występował leksem *stricte* ukraiński, na przykład *Гіднел запашиний*, *Гігроцибе цегляна*, *Гіфодонція бородата*, *Іноцибе кучерявий*, *Лентинелл пупковидний*.

Elementy obce pojawiły się także w nazwach, których człon rodzajowy miał postać leksemu ukraińskiego (186 przykładów). Analogicznie do zaprezentowanych struktur w funkcji epitetów gatunkowych występowały zlatynizowane nazwy wywodzące się z języków nowożytnych (36 nazw), na przykład *Зірковик Шміделя*, *Хряц-молочник Бертіллоні*, *Білогнойовик Бірнбаума*, *Чорнопластинник Ейре*, *Трутовик Гартіга*.

²³ W próbce znalazło się 11 przykładów, w których zarówno człon rodzajowy, jak i epitet gatunkowy to zapożyczenia, na przykład *Ascocoryne cylichnium* — *Аскокоріне циліхніум*, *Nectria peziza* — *Нектрія пеціца*, *Postia ptychogaster* — *Постія птихогастер*.

²⁴ W procesie adaptacji obcych struktur na gruncie języka ukraińskiego najczęściej wykorzystywane są cząstki **-ичн-**, **-н-**, **-ов-**, **-ськ-** (**-зьк-**).

W skupieniach prostych z ukraińskim członem konstytutywnym funkcję członów akcesorycznych pełniły również struktury hybrydalne (27 nazw). Wachlarz części pozwalających na asymilację obcego leksemu w zasadzie pozostaje niezmienny (zob. przyp. 24), na przykład *Павутинник пурпуровий*, *Строчок гігантський*, *Хряц-молочник камфорний*.

Podobnie jak w wypadku struktur z obcym członem rodzajowym tak i w nazwach, w których w tej funkcji występuje leksem ukraiński, w pozycji epitetu gatunkowego pojawiają się kalki lub półkalki (złożenia i jukstapozycje; 125 nazw), na przykład:

Agaricus porphyrocephalus
Butyriboletus subappendiculatus
Cortinarius alboviolaceus
Cortinarius porphyropus
Favolus pseudobetulinus

Печериця порфіровошапкова
Боровик напівпридатковий
Павутинник біло-фіолетовий
Павутинник порфіроніжковий
Трутовик псевдоберезовий

Представлене tu nazwy grzybów oraz ich struktura ilościowa w badanej próbie wskazują na widoczne „uzależnienie” od elementów obcych, szczególnie od źródłosłów greckich i łacińskich. Podobne stwierdzenie można odnieść także do słownictwa mykologicznego funkcjonującego w źródłach omówionych w pierwszej części artykułu.

W podsumowaniu niniejszego tekstu należy skonstatować, iż języki klasyczne są niezwykle istotne dla ukraińskich zasobów terminologii mykologicznej, szczególnie samych nazw grzybów makroskopijnych. Powszechność wykorzystywania szczególnie łaciny przez ukraińskich mykologów (a szerzej botaników i biologów) w celach nazewniczych jest immanentną cechą tego rodzaju zasobów leksykalnych.

Analizy wykazały, że aż 75% nazw grzybów w badanej próbie to struktury, których element główny został zapożyczony (łacina, greka). Choć wśród epitetów gatunkowych zapożyczenia, podobnie jak struktury hybrydalne, występują raczej incydentalnie (w sumie niecałe 200 jednostek), to jednak ich obecność jest zauważalna.

Należy być pewnym, że ze względu na nieustanny rozwój mykologii procesy terminotwórcze w obrębie tej dziedziny nauki trwać będą jeszcze długie lata. Język ukraiński uległ tu pewnej marginalizacji, oddając pola językom klasycznym, co jest charakterystyczne dla funkcjonowania nauk przyrodniczych (choć nie tylko ich) w ukraińskiej przestrzeni nazewniczej.

Reasumując, należy stwierdzić, że terminy powstałe głównie na źródłosłowach greckich i łacińskich są fundamentalnym elementem współtworzącym ukraińską terminologię mykologiczną. Ich rola jest tu niezwykle istotna, jednak może budzić pewien niepokój z uwagi na ograniczenie możliwości obsługiwanego tego podsystemu terminologicznego przez elementy genetycznie ukraińskie. Odrębną kwestią jest pośrednia rola języka rosyjskiego w procesie jego konstytuowania się, jednak to już temat do kolejnych pogłębionych badań i rozważań.

Bibliografia

- Antonenko L. O., Klečak Ĺ. R., *Tehnologičnì osoblivostì glibinnogo kul'tivuvannâ bazidial'nih griživ rodu CORIOLUS*, „Vostočno-Evropejskij žurnal peredovyh tehnologij” 2011, nr 6, s. 4–13.
- Babenko O. A., Tkačenko F. P., *Agaricomycetes pìvdná Pravoberežnogo Lisostepu, Zlakovo-Lučnogo ta Zlakovogo Stepìv Ukraìni*, „Cornomors'kij botanicnij žurnal” 9, 2013, nr 4, s. 572–583.
- Bazûk-Dubej Ĺ. V., *Agarikoìdnì gribi luk ukrains'kogo Roztoččâ*, „Naukovij visnik NLTU UKRAÏNI” 22.11.2012, s. 43–46.
- Besedina Ĺ. S., *Ĺstorìâ doslidžen' ta sučasnij stan mikobioti m. Poltavi*, 2008. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3839/1/Besedina2.pdf> [dostęp: 12.02.2018].
- Botanika. Vodorosti ta gribi*, red. Ĺ. Ŭ. Kostikova, V. V. Džagan, Kiïv 2006.
- Doroškevič N. V., *Ocinka novih izolâtiv griba PLEUROTUS OSTREATUS (JACQ.: FR.) KUMMER za dopomogoù infracervonoï spektroskopii*, „Visnik Poltavs'koï deržavnoï agrarnoi akademii” 2012, nr 2, s. 34–37.
- Dudka Ĺ. O., *Kolekciâ griživ Deržavnogo prirodnoznavčogo muzeù NANU âk džerelo informacii pro ridkìsnì ta malovidomì vidi makromìcetiù dlâ vključennâ ih do Červonoï Knigi Ukraìni*, „Praci Naukovogo Tovaristva im. T. G. Ševčenka” 23, 2008, s. 48–62.
- Dudka Ĺ. et al., *Gribi zapovidnikiv ta nacional'nih prirodnih parkìv Livoberežnoï Ukraìni*, Kiïv 2009.
- „Ėvšan-zillâ”, <https://evshanzillya.wordpress.com/2011/09/16/їстівні-гриби-україни/> [dostęp: 30.04.2018].
- Fedotov O. V., Čajka O. V., Vološko T. Ê., Veligods'ka A. K., *Kolekciâ kul'tur šapinkovih griživ — osnova mikologičnih doslidžen' ta strategii zberežennâ bìorìznomanittâ bazidiomìcetiù*, „Visnik Donec'kogo nacional'nogo universitetu”, seria A „Prirodniči nauki” 2012, nr 1, s. 209–2013.
- „Gribi Ukraïny”, <http://www.cybertruffle.org.uk/ukrafung/index.htm> [dostęp: 30.04.2018].
- Józwikiewicz P., *Z problematyki nazewnictwa grzybów wielkoowocnikowych w języku ukraińskim i polskim — przegląd źródeł*, „Slavica Wratislaviensia” 165, 2017, s. 169–178.
- Kalinec'-Mamčur Z., *Slovník-dovídník z al'gologii ta mikologii*, L'viv 2011.
- Kurilenko V. M., *Gribi — gubi: polisemiâ či omonimiâ? (na materialì leksiki polis'kih govoriùv)*, „Zapiski z ukrains'kogo movoznavstva” 2006, nr 16, s. 219–223.
- Leont'ev D. V., Akulov A. Ŭ., *Zagal'na mikologiâ*, Harkiv 2008.
- Omel'kovec' R., *Mikologična leksika zahidnopolis'kih govìrok*, [w:] *Sovremennye napravleniâ teoretičeskìh i prikladnyh issledovanij '2013: materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii*, t. 23, S. Krupienko, Odessa 2013, s. 91–97.
- Omel'kovec' R., *Semantična transformaciâ âk sposib nominacii mikoob`ektiv u zahidnopolis'kih govìrkah*, „Tipologiâ ta funkcii movnih odinic” 2014, nr 1, s. 231–239.
- Prus V. V., „U netrâh prokidaùt'sâ gribi. Magičnij znak — po vid'minomu kolu”. (etnolingvističnij aspekt polis'kogo zbiral'nictva), „Volin'-Žitomiršina. Ĺstoriko-filologičnij zbìrník z regional'nih problem” 6, 2001, s. 151–153.
- Sabadoš Ĺ. V., *Âk zvut'sâ gribi?*, „Kul'tura slova” 1988, nr 34, red. M. M. Pi-lins'kij et al., s. 21–22.
- Sabadoš Ĺ. V., *Ĺstorìâ ukrains'koï botaničnoï leksiki*, Užgorod 2014, s. 495–513.
- Simonenko L. O., *Âk nazvati gribi?*, „Rìdne slovo” 1974, nr 9, s. 38–41.
- Simonenko L. O., *Mikologična leksika ukrains'koï movi*, Disertacija kandidata filologičnih nauk, Kiïv 1973.
- Simonenko L. O., *Sinonimičnì nazvi griživ v ukrains'kij movi*, „Rìdne slovo” 1974, nr 9, s. 23–26.
- Suhomlin M. M., Džagan V. V., *Gribi Ukraìni*, Kiïv 2013.
- „Svit griživ Ukraìni”, <http://gribi.net.ua/> [dostęp: 30.04.2018].
- Tkačuk M., *Mikonominaciâ v čornobil's'kih govìrkah (pitannâ rekonstrukcii arealu)*, „Volin'-Žitomiršina. Ĺstoriko-filologičnij zbìrník z regional'nih problem” 22, 2010, nr 2, s. 275–282.

Vdovenko S. A., Kepko O. Ī., *Morfologiâ plodovih til vidu Pleurotus*, „Zbĭrnik naukovih prac' Vinnic'kogo derŭavnogo agrarnogo universitetu” 2004, nr 19, s. 12–15.
 Zaâc' Ė., *Minule ĭ majbutnĕ mikologii*, <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1304> [dostĕp: 30.04.2018].

Loanwords in the Ukrainian terminology of macrofungi

Summary

The aim of the article was to discuss the role of loanwords in Ukrainian mycological vocabulary, with a particular focus on the official names of macroscopic fungi. The analysis of the collected material allowed the author to conclude that all types of researched sources are characterized by a relatively high content of terminological resources. Their significant part, especially books and articles in the field of mycology, is characterized by a richness of mycological lexis, including loanwords constituting its basis.

The analysis of the names of macroscopic fungi in the examined sample showed that as much as 75% of them are structures whose main component was borrowed (Latin, Greek). Moreover, it proved that terms based mainly on Greek and Latin roots are a fundamental element co-creating the Ukrainian mycological terminology.

Keywords: Ukrainian language, mycological terminology, creation of terms, loanwords, Greek and Latin

Запозичення в українській мікологічній термінології

Резюме

Мета статті — обговорити роль запозичень в українській мікологічній лексиці з урахуванням українських офіційних назв макроміцетів. Аналіз зібраного матеріалу дозволяє ствердити, що усі типи досліджуваних джерел характеризуються високим вмістом термінів. Значна їх частина, зокрема монографії та статті з галузі мікології, відзначається багатством мікологічної лексики, у тому числі запозичень, які становлять її скелет.

Дослідження назв макроскопічних грибів вказує, що 75% з них це структури, яких головний член запозичений (з грецької і латинської мов). Терміни, які утворюються на грецькій і латинських основах є фундаментальним елементом, що співутворює українську мікологічну термінологію.

Ключові слова: українська мова, мікологічна лексика, термінотворення, запозичення, грецька і латинська мови